

**МУРАДЛИМ
ҲАМ
ЎЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ**

илимий-методикалык журнал № 2/1

Янгиланиш ва яшариш фасли

Наврӯз Муборак!

Нөкис - 2021

Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириш

ISSN 2181-7138

№ 2/1 2021 жыл

Илимий-методикалық журнал

Редактор:
А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:
Мақсет АЙЫМБЕТОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ
Кеңесбай АЛЛАМБЕРГЕНОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ
Өсербай ӘЛЕЎОВ
Асқар ДЖУМАШЕВ
Кеңесбай ДАУЛЕТЯРОВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА
Батырбек КАИПБЕРГЕНОВ
Амангелди КАМАЛОВ
Сарсен КАЗАХБАЕВ
Гулмира КАРЛЫБАЕВА
Сабит НУРЖАНОВ
Уролбой МИРСАНОВ
Арзы ПАЗЫЛОВ
Зухра СЕИТОВА
Айдын СУЛТАНОВА
Тажибай УТЕБАЕВ
Ризамат ШОДИЕВ
Ойбахор ШАМИЕВА
Бекзод ХОДЖАЕВ
Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Гулрухсор ЭРГАШЕВА

Шөлкемлестиришчилер:
Қарақалпақстан Республикасы
Халық билимлендириш
Министрлиги, ӨЗПНИИ
Қарақалпақстан филиалы

Ўзбекстан Республикасы
Министрлер Кабинети
жанындағы Жоқарғы
Аттестация Комиссиясы
Президиумының 25.10.2007
жыл (№138) қарары менен
дизимге алынды

Қарақалпақстан Баспа сөз хэм
хабар агентлиги тәрәпинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге
алынды №01-044-санлы гуўалық
берилген.

Мәнзил: Нөкис қаласы,
Ерназар Алакөз көшеси №54
Тел.: 224-23-00
e-mail: uzniipnkkf@umail.uz,
mugallim-pednauk@umail.uz
www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz

Журналға келген мақалаларға жууап қайтарылмайды, журналда жарияланған мақалалардан алынған үзіндилер «Мугаллим ҳам ўзликсиз билимлендириш» журналынан алынды, деп көрсетилиш шарт. Журналға 5-6 бет көлеминдеги материаллар еки интервалда TIMES NEW ROMAN шрифтинде электрон версиясы менен бирге қабыл етиледі. Мақалада келтирилген маглыўматларға автор жууапкер.

БАСЛАЎЫШ КЛАСС, МЕКТЕПКЕ ШЕКЕМГИ ТӘРБИЯ

Қурбонова М. Мустақил ишларни ташкил этиш асосида бошланғич синф ўқувчиларининг ўқув-билиш компетенцияларини шакллантиришга йўналтирилган методлар	112
Sayfullayeva I.Q. Nutqida kamchiligi bo'lgan bolalar nutqini rivojlantirishda art-texnologiyalarning o'rni	116
Raxmonov A.R. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ijtimoiy pedagogik moslashuvchanligida ota-onalarning rolini oshirish masalasi	119
Абдужалилова Ш. Бошланғич синф ўқувчиларини янги мафкуравий тарбиялаш омиллари	122
Йўлдошев О.А. Бошланғич синфларда техноген цивилизациядан фойдаланишнинг педагогик шарт-шароитлари	125
Abduxamidov S.M. Bolalar uchun art-terapiya usullarining imkoniyatlari	129

МИЛЛИЙ ИДЕЯ ҲАМ РУЎХИЙЛИК ТИЙКАРЛАРИ, ТАРИЙХ, ФИЛОСОФИЯ

О'таев А. Ҳо. Talabalar siyosiy madaniyatini takomillantirish omillari	132
Qodirov I.D. Tarix fanini o'qitish samaradorligini oshirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish	136
О'таев А.Ҳ. Alisher Navoiyning siyosiy qarashlari	140
Mahkamova Sh. R. Insoniyat evolyutsiyasida musiqa san'atining tutgan o'rni	144
Юнусов О. Ғ. Опера хонандалик санъатининг ривожланиш тарихидан	148
Равшанов Ж.Ф. Формирование некоторых ключевых компетенций на уроках истории	156

This article theoretically reveals the speech of children with speech defects and writes about the role of art technology in the development of speech, the importance of isotherapy.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI IJTIMOIIY PEDAGOGIK MOSLASHUVCHANLIGIDA OTA-ONALARNING ROLINI OSHIRISH MASALASI

Raxmonov A.R.

TVChDPI "Umumiy pedagogika" kafedrasi katta o'qituvchisi

Tayanch so'zlar: ijtimoiylashuv muammosi, ko'tarilinki ruxiyati, intellektual rivojlanishining, Hayotda ikkinchi darajali narsani intuitiv ravishda.

Ключевые слова: интуитивно понятно, что проблема социализации, возвышения психики, интеллектуального развития, является второстепенной в жизни.

Key words: the problem of socialization, ascent permission, intellektual development, intuitively what is secondary in life.

Ta'limning maqsadi jamiyatni ehtiyojlarga mos ravishda shakllantirib borishdir. Shunday ekan, ta'lim-tarbiya maqsadi mos va mutanosib bo'lishi kerak. Ta'limiy maqsad asosida o'quvchilarda mustaqil fikrlash, og'zaki va yozma savodxonlikni oshirish, mantiqiy tafakkurni rivojlantirish orqali bir tomondan ularning ijtimoiylashuvi moslashishlari bilan muloqot madaniyati takomillashtiriladi. Ammo shuni alohida ta'kidlab o'tishimiz lozimki har bir insonni hayotdagi birinchi, yorqin va unutilmas daqiqalardan biri o'zining birinchi darsga qatnashgan damlaridir. Ya'ni ilk o'quvchilik laxzalaridir. Har birimiz uni eslaymiz maktabdagi birinchi kunimiz, birinchi baholash, birinchi o'qituvchining hotiramizda muxrlanib qolgan siymosidir. Bola uchun maktabga kelish juda muhim va undagi voqealar hamisha yuksak hisoblangan. Bu yerda u hayot uchun zarur bo'lgan bilimlarni oladi, intizomga amal qiladi, mustaqil fikrlaydi va tengdoshlar bilan muloqot qilishni o'rganadi.

Maktabda kattalarni odatlarini o'rganish yo'lida birinchi bosqichning omili bu hayot tarzidir. Ammo, bu muhim bo'lsada, ba'zan bola yangi turmush tarziga o'rganishi juda qiyin, avval kundalik hayotdan uzoqlashish qatorida va u nima uchun darslarga borishi kerakligini tushunib yetadi. Bu esa bolani maktabda jamoaga «qo'shadi» ijtimoiylashuv muammosi va undan kelib chiqadigan bir qator tamoillar: kam ilmiy ishlash, o'rganishga qiziqish yo'qligi, qo'rquv o'qituvchi yoki yomon belgi olish, asossiz tajovuz uchun har bir ota-onaga qanday yordam berish kerak ekanligini ham ta'kidlash joiz.

Asosiy muammo aslida ijtimoiy moslashishdir. Bu birinchi navbatda hal qilish kerak bo'lgan jaryonlardan biri. Uni hal qilish uchun esa ikkita muhim narsaga e'tibor qilish. Birinchi savolda: so'z nimani anglatadi, ya'ni «moslashuv» va uning ahamiyati nimada? Bu atama o'zi XIX asrda paydo bo'lganligiga qaramasdan, ilk marotaba ishlatilgan tomoniga razm solsak biologiya fanida tasvir struktura va funktsiyalarni moslashtirish jarayonini anglatib tana atrof-muhit sharoitlariga ko'nikma hosil qilish. Ta'rifni fanga olib kirgan birinchi kishi Shveytsariyalik psixologi J. Pijje edi. Moslashuv mavjud bolaning intellektual rivojlanishining eng muhim bosqichlaridan biri sifatida qaralgan. U moslashuvda insonni assimilyatsiya qilish jarayoni deb ham hisoblanadi hamda atrof-muhit sharoitlari bilan ta'minlanadi. A.S.Makarenkoning pedagogik kontseptsiyasiga muvofiq;

«ijtimoiy pedagogik moslashuv» shaxsni moslashtirishning bir shakli sifatida tushnilgan, jamoa esa shaxsning motivatsion harkatini shakllantirishdir. Ushbu hodisani

o'rganish ham I.M Sechenov tomonidan amalga oshirildi. U shaxsni ma'lumotlarga moslashtirish shakli sifatida moslashuvni taqdim etdi mavjud sharoitlarini o'z ta'limotida ilgari surdi.

A.S. Ojegov va D.E.Shvedovning tushuntirish lug'atida moslashuv jismoniy va aqliy bo'lib xizmat qiladi, tananing o'zgaruvchan sharoitlarga moslashishidir.

Yuqoridagi ilmiy asoslangan fikrlarga tayanib, buni aniq aytish mumkin "moslashuv" - bu aqliy va shaxsiyatga qaramlik jarayonidir. Jismoniy darajadagi o'zgaruvchan atrof-muhit sharoitlariga ta'sir qiladi va uning xulq-atvori va dunyoqarashi vujudga keladi. Har bir insonio'zgaruvchan sharoitlarga kiritadi vafikrlash darajasini xilma-xillikka ega qiladi.

Agarda biz bola va kattalar o'rtasidagi moslashuvni taqqoslasaku inson-uchun juda murakkab. Buning sababi birinchi sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlari hisoblanib:ta'lim, fikrlash, e'tibor, hissiy beqarorlikdir. Buning uchun birinchi navbatda bolani moslashtirish jarayoni ota-onalarning roli qandayligi? sinfi? Mazkur savolga Ota-onalarning rolini juda katta, deb baholaymiz.

Ularni esa bunday qiyin vaziyatda bolaning eng muhim yordami «bola» maqomidan «maktab o'quvchisi» maqomiga o'tishidir. Ota-onalarning rolini yanada aniqroq tushuntirish uchun bunda bir qator tamoillarni ko'rib chiqish muhimdir;

1. Sentyabr oyining birinchi kuniga qadar o'quv yiliga tayyorgarlik ko'rish kerak? Tayyorgarlik esa maktab boshlanishidan kamida 1-2 hafta oldin amalga oshadi. Ota-onalarga o'sha kuni bolaning nima kutayotganligi haqida aytib berish; kirishishni boshlaboq uning «ko'tarilinki ruxiyati» ritmiga e'tibor bering; Bolaning unga ishonishi uchun u sevgan o'yinlar o'ta ahamiyatlidir (u ham birinchi kuni o'rganadi); navbatda esa bolani tosh tuyalar bilan ham mashg'ul qilish mumkin («o'zaro aloqa»ni ta'minlaydi jumladan ota-onalarni ham faollashtiradi»).

Maktab kiyimlarini yangi, toza va belgilangan joriy formada bo'lishi. Bu esa allaqachon tanish yoki sevimli tafsilotlarni qo'shish bilan amalga oshadi (sevimli paypoq, tor ko'ylak, ko'ylakdagi belgi va boshqalar) shuni unutmaslik lozim bolaga mobil telefon (va umuman moslashuv davrida) bermaslik yaxshiroqdir.

Birinchi sinf o'quvchisi yangi hayotiy vaziyatga va yangi narsalarga yomon munosabatda bo'ladilar ayniqsa kattalar, agar u bilan doimiy aloqa qilish imkoniga egadirlar. O'qituvchibolanigullarga qiziqtirishda his-tuyg'ularini estetikaga mos bo'lishi kerakligi ularning go'zalligini ta'minlaydi(ular bir oz bo'lsin). Agar u yaxshi bo'lsa ularga gullarni tanlatish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Bu uning uchun unchalik balki muhim emas boshqa bolalar chiroyli gullar olib kelishga qiziqadilar.

Bola uchun har bir narsani kechqurun tayyorlang, shunda ertalab hech qanday shoshish va vahima kuzatilmaydi. Bolani ertalab sekin ovqat yeyishi uchun vaqtni hisoblang, iloji bo'lsa ertalabki badantarbiyani ham muntazam kuzating. 2. Stressni qanday yengish kerak? Bu savolni ritmik hayot va kun tartibini ta'minlash uyda va maktabda (bu yerda o'z namunasi va uning bolasini taqlid qilish juda muhimdir).

Uyda kattalar xatti-harakati muhim hisoblanib tabiiy iliq ruxiyat, tabiiy xotirjamlikni amalga oshirish (buzilmasdan, baland ovozda); Bir muncha vaqt kerak va an'anaviy bolalar marosimlarini davom ettirish qatorida, ovqatlanish, yuvinish, birgalikda o'ynash, sog'inch birla quchoqlashish, tungi o'qish maktabgacha bolalikda qabul qilingan bolalikni qadriyatlarini asrash. O'yinning kuchlanishini olib borishda suv, qum, bo'yoqlarda chizish –o'lchamlarini olish bilan axamiyatlidir. Yoqasi kirlangan kiyimlar, zamon uchun tanqidiy munosabatlar yoki hukmlar, ishlab chiqarishga nisbatan mo'ljallangan texnikumlarda boshlang'ich ta'lim mutaxassisligi bo'yicha (rangli qog'oz bilan ishlash, eski jurnallar va ularning rasmlarini yopishtirish), havoda sport o'yinlari(to'p, arqon, «klassikalar» va

boshqalar). Bekor vaqt bo'lmashligi juda muhimdir bu yuzasidan ogohlantirishlar (televizor, qabul qiluvchi) axborot almashinuvdir. Bolaga berish kerak ammo vaqti-vaqti bilan haqiqiy bolalardagi quvonchni boshdan kechirish imkoniyati tug'iladi.

(bayram, teatr tomoshalari). Ko'pchilik uchun, dam olish uchun stressni yengillashtirish tabiat bilan uyg'un yashashdir (ayniqsa, mehnatni o'rni yuksak hisoblanadi).

3. Bola maktabdan qaytib kelganidan keyin nima so'rashi mumkin? Ko'plab psixologik eksperimentlarga ko'ra, ota-onalar tomonidan qiziqtirgan savollari, bolaga ularning yuksak darajasi va qadr qimmatlari hisoblangan. Bu esa bolaning doimo axvolini so'rash va uning ota-onasi uchun asosiy o'rinda ekanligini ko'rsatadi. Hayotda ikkinchi darajali narsani intuitiv ravishda, u asosan bunga tayanadi, ota-onalarning qadriyatlarini davom ettiradi. Lekin bu uning rivojlanishda asosiy jarayon bo'ladi degani emas aksincha ularning istaklariga qat'iy rioya qilishdir. Ko'pincha bola ota-onalarning oddiy e'lon qilingan talablariga javob bera olmaydi, eng qiyin tomoni bunda inqirozlarni mavjudligidir. Ba'zan bu butunlay teskari amalga oshishida bola maktabning ta'limiy qadriyatlarga e'tiborsiz bo'la boshlaydi, ularning ota-onalari manfaatlarini rozi qilish uchun harakatlanadi. Ota-onalarning iltimosiga binoan bola ikki narsani tushunishi kerak:

1. Ota-onalar u bilan bo'lgan hamma narsaga qiziqishadi va bu asosan maktabda sodir bo'ladi; 2. Ota-onasi uning muvaffaqiyati uchun qayg'uradi, lekin ayni paytida, ular uni shunday yoqtiradi.

4. Ota-onalar ishtirokisiz nimani qilish mumkin emas? Mantiqiy vashubhasiz, bu o'rinda ota-onalar ishtirokisiz hech narsa qurilishi mumkin emas ammo bolaning uy vazifasini bajarishida mustaqilligi, vazifa bajarish uchun ish joyini tashkil etishi, jamoatchilik ishlarini va shaklni tayyorlash kabilar ham quyidagila sirasiga kiradi. Bu holatda «oltin o'rda»ni kuzatish juda muhimdir. Bolaga maktabga tayyorgarlik ko'rish uchun barcha vazifalarni bajarish kerak va har kuni uning xatolari unga ishora va topish singarihatoni esa tuzatish uchun o'rgatish zarur. Odatda bilamiz har bir narsani o'z-o'zidan qo'yib bo'lmaydi. Lekin, uni yoqib yuborolmaysiz barcha qiyinchiliklardan halos bo'lishda, chunki o'rnatish «buni o'zingiz qilmang iloji boricha!» Bu juda qiyin! Siz uchun men qilaman», «yordamsiz o'rgangan yaxshi», asosan rad etishga olib kelishi mumkin bo'lgan har qanday mustaqil harakatlaridan va ishonchsizligidan muvaffaqiyat kutmaslik kerak.

5. Agar u bolaga yordam berishni xohlasa, ota-ona nimani kuzatishi kerak uning yaxshi o'qish uchun? Ota - onalar uchun eng muhim vazifa-bu vazifalarni tayyor holida bo'lish emas» balkim uni bajarishga nisbatan muammoli vaziyatni yuzaga keltirishdir. Shu o'rinda uyda ta'lim beruvchi o'qituvchilar o'zlarini tushunadigan, sevadigan va tinglaydigan, ota-onalarni bolalarining muvaffaqiyati va o'qishdagi muvaffaqiyatsizligidan muntazam habardorlar deya ta'kidlaganlar. Ota-ona kerakliharakatni amalga oshirishda bola mustaqilligini kuzatib borishi uy ishlarini bajarishga ko'maklashadi (shu jumladan, maktab uy vazifasini bajarish). Yana shuni kezi kelganda ta'kidlash kerak ota-onaning birinchi tashvishi-bolada shakllanishi muhim bo'lgan chiroyli kiyinish (masalan, dantellarni bog'lash), uyqu, xonani va ish stolini tozalash, yotishdan oldin tishlarni tozalash, maktab kiyimlarini tayyorlash va boshqalari. Ammo shuni unutmasligimiz kerak birinchi sinf o'quvchisining harakatlari mustaqil ravishda amalga oshirilishi bilan bir qatordaularning barchasi kattalar nazoratidadir.

6. Ota-onalarga sinf faoliyati hususida tez-tez murojaat qilish kerakmi? Moslashuv davrida doimiy ravishda ota-onalarni murojatlarini o'z o'rnida o'rnatish kerak va sinf rahbari bu bilan ota-onalar o'rtasidagi munosabatlarni barqarorligini ta'minlaydi. Afsuski, o'qituvchilar kamdan-kam hollarda sinfdan keyin uyda bolaga nima bo'lganini aniqlayapti bu esa ota-onalar bola bilan nima sodir bo'lganligi haqida zaif fikrga egaligi maktabga

ishonchni susaytirmoqda. O'qituvchi va ota-onalar uchrashuvlarining joyi va vaqti haqida avvalo o'zaro kelishish kerak, ular o'z kuzatuvlarini almashishlari mumkin, bolalarning harakatlari haqida taassurotlarga ega qilinadi. Ta'limning birinchi yilida ota-onalar va o'qituvchilar bolalarga ibrat bo'lishlari kerak. Har bir inson uchun birinchi sinfga kirish eng muhim va jozibador hisoblanib aslida ular uzoq, qiziqarli va unutilmas maktab yo'lida birinchi qadamdir. Ota-onadan bu qadamni iloji boricha muntazam kuzatishlari juda muhimdir keyinchalik esayengil, rangli, yokim stressga olib kelmaydi, kelajakda birinchi qo'ng'iroqning salbiy xotiralariga olib kelishi mumkinligi oldi olinadi. Bu yo'lda ota-onalar qanchalik muvaffaqiyatli bo'lishlari yokim birinchi sinf o'quvchilarining ijtimoiy pedagogik moslashuv davrida extiyotkorona munosabatlar tarbiyaviy shakllantirilib boriladi. Lekin, eng ko'p holatda ota-onalarni o'zlari uchun barqaror harakat bo'lib qolishi kerak. Mahalliy odamlar va ota-onalar, bolalarini muvaffaqiyatsizligiga qaramay, turli hodisalar, tushkunlik va tajribalarni doimo u bilan birga bo'ladilar. Eng asosiysi har doim bolalarga yordam beradilar va ularni ko'ngildan sevadilar. Bu esa boshlang'ich sinf o'quvchilarini ijtimoiy pedagogik moslashuvchanlikda ota-onalarning rolini oshirishda asosiy manba sifatida hizmat qiladi.

Adabiyotlar:

1. Sh.M.Mirziyoyev Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T: "O'zbekiston" 2017 yil 31b
2. Movlanova R.A, Voxidov N.H Ijtimoiy pedagogika "Istiqlol nashriyoti" 2009 yil 25-26b
3. A.R.Raxmonov "Boshlang'ich ta'lim jarayoniga innovatsiyon yondashuv" Respublika ilmiy-amaliy konferentsiya materiallari "O'qituvchi innovatsiyon faoliyatining asosiy xususiyatlari" 66b
4. A.R.Raxmonov "Zamonoviy o'quv mashg'uloti va ta'limning o'ziga xos imkoniyatlari" O'zbekiston respublikasi xalq ta'limi vazirligining ilmiy-metodik jurnali 2020 yil 51b
5. Gippenreiter yu. B. bolalarga nima qilish kerak ... savol va javoblar / Hippenreiter yu. B. – M.: Ed. Ast, 2015. – 74 b.

РЕЗЮМЕ

Maqolada uzluksiz talim tizimida boshlang'ich sinf o'quvchilarini ijtimoiy pedagogik moslashuvlarida ota-onalarning asosan rolini oshirishda eng samarali usullarni qo'llash haqida fikr yuritildi.

РЕЗЮМЕ

В статье была рассмотрена идея применения наиболее эффективных методов повышения эффективности роли родителей в социально-педагогической адаптации младших школьников в системе непрерывного образования.

SUMMARY

The article focused on the application of the most effective methods in increasing the role of parents in social pedagogical adaptation of Primary School students in the system of continuous education.

БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИ ЯНГИ МАФКУРАВЙ ТАРБИЯЛАШ ОМИЛЛАРИ

Абдужалилова Ш.

педагогика фанлари номзоди, ТВЧДПИ

Таянч сўзлар: мафкура, дунёкараш, фикр тарбияси, тарбия, она тили ва ўқиш, математика ва технология, фан, эзгу фикр, эзгу ният, эзгу амал, миллий қадриятлар тарбияси, ахлоқ, индивидуал, умуминсоний қадриятлар тарбияси, инсонпарварлик, бағрикенглик.

Ключевые слова: идеология, мировоззрение, воспитание мысли, воспитание, родной язык и чтение, математика и техника, наука, благородная мысль, благородные намерения, благородный поступок, воспитание национальных ценностей, мораль, воспитание, индивидуаль, общечеловеческих ценностей, гуманизм, толерантность.

Т. Н. Қары Ниязий атындағы Өзбекстан педагогикалық
илим-изертлеу институтының Ж. Орынбаев атындағы
Қарақалпақстан филиалы

**«МУҒАЛЛИМ ҲӘМ ҮЗЛИКСИЗ
БИЛИМЛЕНДИРИЙ» № 2/1**
Нөкис — 2021

Басып шығыўға жуўапкер:

А. Тилегенов

Баспаға таярлаған:

А. Тилегенов, Н. Абдукаримов

Оригинал-макеттен басыўға рухсат етилди 12.04.2021. Форматы 60x84¹/₁₆

«Таймс» гарнитурасында офсет усылында басылды.

Шәртли б.т. Нашр. т. Нускасы 2000. Буйыртпа №

«NISO POLIGRAF» ШК босмахонасида босилди.

Тошкент ш., Ҳ. Бойқаро, 51